

Illés-Molnár Márta*

ANYANYELV ÉS IDEGEN NYELV KÖZÖTT FÉLÚTON

A magyar nyelv oktatása és a németországi magyar diaszpóra

A 2009. évet a Nemzeti Emlékezet Program keretében a Magyar Köztársaság Kormánya emlékévként nyilvánította. 250 éve, negyedévezrede született a magyar nyelvújítás, nyelvápolás vezéralakja, Kazinczy Ferenc (1759. okt. 27. –1831. aug. 23.). Kazinczy az irodalmi életet, az irodalmi nyilvánosságot közügyé tette Magyarországon. Az ő nevéhez fűződik a Magyar Tudós Társaság (MTA) létrejötte is, mely elsőként vallotta magáénak a magyar nyelv ügyét (vö. *A magyar nyelv éve* 2009).

1. A magyar nyelv emlékezete

A Magyar Nyelv Éve – 2009 világhálón közzétett oldalát böngészve számos eseményről, találkozóról, megemlékezésről olvashatunk. Programok sokasága követi egymást az év elejétől. 2009. március 21-én „Kivívánk a szép tusát” - A magyar nyelvújítás címmel kiállítás nyitotta meg kapuit a Magyar Nyelv Múzeumában, Széphalmon. Majd ezt követte a 43. magyar nyelv hete a Kazinczy-év és A magyar nyelv éve jegyében. A Petőfi Irodalmi Múzeumban Kazinczy Szalon nyílt, a Magyar Tudományos Akadémián 2009. május 17-én került sor a Kazinczy emlékülésre. A magyar nyelvű írásbeliség első ötszáz évét bemutató nagykiállítás „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig címmel 2009. október 29-től látható az Országos Széchényi Könyvtárban. A magyar nyelvről megemlékeztek a külföldi egyetemek magyar tanszékein, szemináriumain és a külföldi magyar kulturális képviselőken is egyaránt. A Sanghaji Egyetemen Kis nyelvek az Európai Unióban - a magyar nyelv címmel első ízben mutatták be a magyar nyelvet. Volt Kazinczy Ferenc Szépkiejtési Verseny Delhiben, Kazinczy emléknap Brünneben. 2009. október 15-én vette kezdetét a Magyar Kulturális Hetek Göttingenben. November 7-én zajlott egy nemzetközi tudományos szimpózium Prágában: A magyar nyelv és kultúra különös találkozásai.

* Illés-Molnár Márta, PhD-hallgató, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, mar-ta_illes@hotmail.com

A 2009-es év még minden bizonnyal tartogat számunkra több érdekes programot Magyarországon és szerte a világban. A programkínálatból kiragadott események a magyar nyelvet mint anyanyelvet és/vagy mint idegen nyelvet ábrázolják. Ezekből a megközelítésekben kiindulva egy egyén nyelvi életében a magyar nyelv mint anyanyelv vagy mint idegen nyelv szerepel. E két kategória között álló harmadikat kívánom bemutatni.

2. A magyar nyelv jelene

A magyar mint származási nyelv még nem sokat vitatott, éppen ezért kiforrotlan terminus technicus. A magyar anyanyelvnek és már a magyar mint idegen nyelvnek is múltja, története van. A mindennapi szóhasználatban anyanyelvünk az a nyelv, amit elsőként sajátítunk el, a legtöbbet és a legjobban beszélünk. Az idegen nyelvet általában az anyanyelv segítségével tanuljuk. Mindkettő esetében beszélhetünk tantárgy-pedagógiáról, kompetenciáról, a kompetencia méréséről, a nyelv tudásának fokáról stb. A származási nyelv fogalma – az előző kettőhöz viszonyítva – új. Származási nyelvről beszélünk, amikor az egyén olyan országba vándorol, ahol az államnyelv nem az anyanyelve. Az egyén anyanyelve ekkor a származási nyelv, mely utóbbi kifejezés (mint ahogy a származási országé is) a befogadó nyelvközösség szemszögéből használatos. Giay Béla (2004: 69) szerint származási nyelvről (nála *származásnyelv*) akkor beszélünk, amikor diaszpórában élő egyén nyelvtudását már nem jellemzi az anyanyelvi teljesség. Ezt a nyelvi állapotot Giay a bevándorlók második generációjától jelöli, mely állapot szerinte a kétnyelvűség különböző fokozataiban van jelen. Szépe György (Giay 2004: 69) a származási nyelvet mint a magyar származásúak számára külföldön tanított idegen nyelvet határozza meg. Ezzel szemben Éder Zoltán (Giay 2004: 70) anyanyelvi oktatásnak nevezi a külföldi magyar kolóniákban zajló magyar nyelvi képzést is.

Mint az előbb említett magyarázatokból is láthatjuk, a *származási nyelv* terminus technicusra nincs egyértelmű meghatározás. Wilfried Stölting-Richert (1988: 1570) *Bevándorlás és nyelv* című tanulmányában a származási nyelvet semlegesebbnek tartja az anyanyelvnél. Míg Szépe és Éder nem szakad el a két „nagy” kategóriától, Giay és Stölting-Richert – még ha elnagyoltan is – közelebb járnak a valósághoz. Nádor Orsolya (2007: 47) a *származási nyelv* meghatározást az anyanyelv egy alacsonyabb fokozataként azoknak az esetekben használja, akiknek a magyar már nem az anyanyelvük, mert otthon nem, vagy csak nagyon keveset tanultak magyarul.

Egy ember nyelvi életében beszélhetünk anyanyelvről, idegen nyelvről és származási nyelvről. A nyelv státuszát megragadó kategóriák közül az anyanyelv és a származási nyelv sok esetben azonos. Minden anyanyelv származási nyelv, de nem minden származási nyelv anyanyelv. A magyar nyelv minden magyar anyanyelvűnek a származási nyelve. Ám nem minden magyar származásúnak az anyanyelve. Találkozhatunk olyan, magát magyar nemzetiségűnek (is) valló magyar származású személlyel, aki a magyar nyelvet idegen nyelvként tanulta, esetleg egyáltalán nem beszéli (vö. Illés-Molnár 2009).

3. A németországi magyar diaszpóra nyelvhasználatáról

A németországi magyar diaszpórát vizsgálva körülbelül 3-4 generációról beszélhetünk. Nézetem szerint a rendszeres kulturális hatások, így a magyar nyelvvel való érintkezés elengedhetetlen feltétele a magyar nemzeti identitás kialakulásának. A kultúra egyik, meghatározó része a nyelv. Olyannyira, hogy nélküle a kultúra jelentős hányadát nem is lehet annak teljességében birtokolni. A kulturális ismeretek teljességére itt nem térek ki, azonban annyit megjegyzek, hogy a Magyarországon élő magyar egynyelvűek között is lehetnek meglehetősen nagy kulturális, kultúraismereti különbségek. Ami minden magyar emberben közös, az a magyar nyelv használata.

A németországi magyar diaszpóra első generációja szükségszerűen kétnyelvű. Az első generáció származási országa Magyarország, anyanyelve a magyar nyelv. Az első generáció felnőttként érkezett Németországba. A Németországban való élet megköveteli a német nyelv ismeretét. A németországi magyar diaszpóra második generációja vagy 18 éves kora előtt, szüleivel érkezett az országba, vagy már Németországban született. A második generáció magyar nyelvi állapotát befolyásolhatja születésének helye, illetve hogy az országba költözése előtt Magyarországon járt-e iskolába, milyenbe és mennyi ideig. Meghatározó szempont még a család nyelve, hogy otthon magyarul vagy németül, esetleg mindkét nyelven beszélnek-e a szülők a gyerekekkel. A fiatalkorúak nyelvi életére komoly befolyásoló tényező még a szülőknek a magyar nyelvhez való viszonya. Amikor a szülő nem tartja fontosnak a magyar nyelv használatát és ápolását, a gyermeket kiskorában nem viszi magyar nyelvi közösségbe, annak a magyar nyelv iránti pozitív beállítottsága eleve gátolt. Ha otthon a szülők nem, vagy csak nagyon ritkán használják a magyar nyelvet, a gyermeknek módjában sem áll azt elsajátítani. Napjainkban, amikor a kétnyelvűség kognitív előnye szinte mindenki számára ismeretesebb, kevesen vannak a németországi magyar diaszpóra soraiban, akik a magyar-német kétnyelvűséget megtagadnák gyermeküktől. Azonban még mindig jellemző több családban is, hogy a magyar nyelvet nem értékelik eléggé, más idegen nyelvek tanulásának sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. A nyelvhasználat kialakulásának vizsgálatkor figyelembe kell vennünk a szülők nemzetiségét. Nem mindegy ugyanis az sem, hogy a szülőpár mindkét tagja magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű-e, avagy csak az egyik szülő a kettő közül. Az sem elhanyagolandó, hogy a vegyes házasságokban az apa vagy az anya a magyar nemzetiségű. A vegyes házasságoknál a magyar nyelv sikertelen elsajátításának oka lehet az is, ha a szülőpár egyik tagjának sem az anyanyelve a német nyelv, ám egymás közt németül beszélnek. Szerencsés esetben a gyermek háromnyelvű lesz. Előfordulhat azonban, hogy a gyermek egyik származási nyelvét sem sajátítja el, tanulja meg.

A németországi magyarság nem őshonos kisebbség. A németországi magyarság szórvány. A szűk családi körön kívül magyar nyelvi környezetbe spontán „belecsöppenni” szinte lehetetlen. A legtöbb embernek arra sincs lehetősége, hogy egy-két szép magyar szóért átugorjon a szomszédba. A magyar nyelvi környezet (barátok, kulturális egyesületek rendezvényei vagy például a cserkészlet) látogatása nem mindennapi, még ha rendszeres is. A mesterségesen kialakított „nyelvi szigetek”

időszakosak, működtetésükhöz komoly szervezési háttérmunka szükséges. A németországi magyarság második generációjától a magyar nyelv elsajátítása és/vagy tanulása sokkal inkább tudatos nyelvi fejlesztés eredménye, mint amikor az anyanyelv egyben a környezeti nyelv is. A kisgyermekkorai nyelvelsajátítás a gyermek szempontjából spontán, a szülő részéről azonban célzott odafigyelést igényel. A szülőnek a magyar nyelvhez való érzelmi kötődését át kell ültetnie a gyermekekbe, hogy az iskoláskor felsőbb éveitől a tanuló már maga is jelentőséget tulajdonítson magyar nyelvi kompetenciája továbbfejlesztésének.

4. A diaszpóra második, harmadik generációjának a nyelvallapotáról

Tove Skutnabb-Kangas (1977: 13) négy kategória alapján jellemzi a nyelveket: a származás, az azonosulás, a nyelvtudás foka és a nyelv használatának mértéke szempontjából. Anyanyelvünk az a nyelv, amely származásunk nyelve, melyet magunk anyanyelvünként vallunk, vagy amelyet mások az anyanyelvünknek tartanak. Anyanyelvünk az a nyelv, melyet a legjobban beszélünk, illetve az, melyet a legtöbbet használunk. A Skutnabb-Kangas-féle meghatározás értelmében egy embernek lehet több anyanyelve is, s anyanyelve meg is változhat.

A Németországban nevelkedő, tanulmányaikat a német iskolarendszerben megkezdő magyar származású tanulók nyelvükben legkésőbb az iskolába lépéskor kétnyelvűekké válnak. Ugyanígy kétnyelvűvé válnak a tanulmányaikat Németországban folytatók és betelepülő első generáció tagjai is. A különbség köztük, hogy az utóbbiak később, esetleg egyáltalán nem lesznek nyelvükben német-dominánsak.

A vizsgált csoportba tartozók (egyik) anyanyelve a származásuk alapján a magyar nyelv. Az azonosulás kritériuma alapján ez változó. Mint azt az előző fejezetben megállapítottam, a gyermekeknek, fiatalkorúaknak a magyar nyelvvel szemben tanúsított magatartását mindenekelőtt a szülők befolyásolják. Akad olyan tanuló, aki a magyar nyelvet is anyanyelvének tartja, pedig szülei közül édesapja a magyar nemzetiségű. Ebből az okból kifolyólag megint más a németet vallja anyanyelvének, jóllehet a magyar nyelvet életkorának megfelelően szinte tökéletesen használja. Kisgyermekes magyar szülőpár állítása szerint, mivel gyermekeik Németországban születtek és nőnek fel, anyanyelvük a német nyelv. Megint más, magyar anyanyelvű szülő a vegyes házasságból származó, magasabb iskolai évfolyamot látogató, saját bevallása szerint is német-domináns nyelvhasználó gyermeke egyedüli anyanyelvének a magyar nyelvet tartja. Természetesen így vélekedik az említett gyermek is.

A németországi magyar diaszpóra első generációjának az anyanyelve a magyar nyelv. Még akkor is, ha több évtizednyi németországi tartózkodásuk során, s mert a magyar nyelvet a mindennapokban keveset használják, a mindennapi nyelvhasználatukban német dominanciára tettek szert. A második generációtól számítva a nyelvtudás foka és a nyelv funkciójának szempontjai alapján a magyar nyelv az egyén nyelvi életében szinte mindenkor a második helyre kerül. A származási nyelvet beszélők mint kétnyelvű beszélők nyelvi állapota nagyon széles skálán mozog. Amint az anyanyelvi teljesség, a származási nyelv tudása is változó egyénenként – az

életkor, a kognitív kompetencia, a szociális háttér stb. függvényében. A németországi magyar diaszpóra második és harmadik generációja nyelvi állapotának szemléltetésére a Skutnabb-Kangas-féle felosztást tartom a legmegfelelőbbnek.

1. táblázat. Az anyanyelv és a két(anya)nyelvű beszélő Tove Skutnabb-Kangas (vö. 1997: 13, 17) felosztásában

Anyanyelv	Kétnyelvű (anyanyelvi) beszélő
1. Származás	
az elsőként megtanult nyelv	a) aki anyanyelvi céllal két nyelvet tanult a családjában b) aki kommunikációs céllal két nyelvet használ
2. Azonosulás	
a) belső: az a nyelv, amellyel a beszélő azonosul b) külső: az a nyelv, amellyel a beszélőt anyanyelvi beszélőként azonosítják	a) belső: aki két nyelvvel, két kultúrával azonosul b) külső: akit mások két nyelv anyanyelvi beszélőjeként azonosítanak
3. A nyelvtudás foka	
a legjobban ismert nyelv	a) aki két nyelvet tökéletesen ismer b) aki két nyelvet anyanyelvi beszélőként használ c) aki két nyelvet egyformán jól ismer d) aki a másik nyelven is értelmes megnyilatkozásokat képes tenni e) aki a másik nyelv nyelvtani szerkezeit (részben) ismeri és használja f) aki egy másik nyelvvel is kapcsolatba került
4. A nyelv funkciója	
a legtöbbet használt nyelv	aki két nyelvet használ, vagy képes használni a legtöbb beszédhelyzetben saját és közössége(i) igényei szerint

5. A származási nyelv védelmében

A *származási nyelv* fogalmának a meghatározásával nagyon óvatosan kell bánnunk. Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a *származási nyelv* megnevezés nem kisebb értékű az anyanyelvnél. A *származási nyelv* nem az anyanyelv egy alacsonyabb fokozata, nem is egy idegen nyelv magas szinten elsajátított változata. A *származási nyelv* tudásának fokában és funkciójában az anyanyelv és az idegen nyelv között helyezkedik el, amennyiben anyanyelvet a legtöbbet és a legjobban beszélt nyelvként, az idegen nyelvet pedig egy nem ismert vagy tanult nyelvként határozzuk meg.

Az időfaktor, az elsajátítás és/vagy tanulás jellege, a motiváció, a kompetencia megszerzésének közege és az attitűd tekintetében az anyanyelvi és az idegen nyelvi ismereteket megszerzésének jellemzőit jól láthatóan meg tudjuk különböztetni. A *származási nyelvi* ismeretek megszerzésének ideje változó. A magyar diaszpóra egy több tagból álló magyar családjában, ahol a szülők különös hangsúlyt fektetnek a magyar nyelv ápolására, magyar közösségekbe járnak, a fiatalabb generációk magyar nyelvi fejlesztése rendszeresnek mondható. Amíg a kiskorúak nyelvi fejlesztését a szülők akár a gyermekek megfogadásának pillanatától tudatosan teszik (mesét olvasnak, énekelnek, beszélgetnek; később magyar nyelvű foglalkozásokra viszik gyermekeiket), a gyermekek számára a nyelvsajátítás az iskoláskor kezdeti időszakáig spontán. A magasabb iskolai évfolyamokban a magyar mint származási nyelv fejlesztése egyre tudatosabbá válik, s kell, hogy váljon a tanulók számára is. A nyelv elsajátításának, tanulásának motivációja egyrészt maga az élet, a családtagokkal a mindennapi nyelvhasználat. Másrészt – nagyobb gyermekeknél, fiataloknál – érzelmi indítatról, sőt értelmi indítatról is beszélhetünk: a család nyelvét helyesen használni, még egy nyelvet jól tudni. A *származási nyelv* oktatásának metodikájában egyre nagyobb hangsúlyt kap az idegen nyelvi szemlélet. Szociokulturális sokszínűségről a *származási nyelv* elsajátítása esetében kevésbé beszélhetünk. Ugyanígy nem beszélhetünk „származási nyelvi makrokörnyezetről” sem. A magyar nyelvű tanulócsoportokban a homogenitás szintén nem általános: a tanulók életkora és tudásszintje kisebb-nagyobb mértékben különböző. A nyelvi igényesség szándékának kialakulásához – minél idősebb korosztályról beszélünk – elengedhetetlen a magyarsággal való azonosulás. Magukat magyar nemzetiségűnek (is) vallaniuk kell ahhoz, hogy a magyar nyelvet képviselni tudják, a képviselőnek fontosságot, jelentőséget tulajdonítsanak.

2. táblázat. Az egyes nyelvi formák elsajátításának, tanulásának jellemzői (vö. Szili 2008)

Magyar anyanyelv	Magyar mint származási nyelv	Magyar mint idegen nyelv
1. Időfaktor		
végtelen, folyamatos	Megszakításokkal tarkított, az ismeretszerzés nem egyenletes.	behatárolt, megszakításokkal tarkított
2. A folyamat jellege		
spontán, öntudatlan	Az iskoláskorig spontán, utána tervezni kell.	tervezett, tudatos oktatás, metodika
3. Motiváció		
maga az élet, az életélése	Érzelmi indítás: a család nyelve, a szülőknek tetszeni.	jutalom, érdemjegyek, értelmi indítás, szakmai szükség
4. Közeg, amelyben a kompetencia megszerzése folyik		
szociokulturális sokszínűség, anyanyelvi környezet	Elsősorban a szülők által irányított magyar nyelvű helyzetek. Magyar nyelvű tanulócsoport.	azonos korú, azonos tudásszintű tanulók; általában anyanyelvi környezetben
5. Attitűd		
azonosulás	Európaiság, a híd szerepe; azonosulás.	kívülállás

A fellelhető magyar nyelvű szakirodalomban a *származásnyelv* és a *származási nyelv* kifejezéssel felváltva találkozunk. Munkáimban én a *származási nyelv* szókapcsolatot használom. Ez a különleges tulajdonságokat hordozó nyelvi formát – pontosan annak összetettsége miatt – nem ragadhatjuk meg egy jelöletlen szóösszetételben. A *származási nyelv* és az *anyanyelv* között nem tehetünk minden esetben egyenlőségelet. A gyermekkorukban kétnyelvűvé váló (legyen kétnyelvűségük szimultán vagy egymás utáni; vö. Bartha: 2005: 195) beszélők *származási nyelve(i)* adott(ak), anyanyelvükkel azonosulnak. Az egyén egyik, vagy mindkét származási nyelvét vallhatja anyanyelvének. A németországi magyar diaszpóra, azon belül is a kiskorúak, fiatalok nyelvhasználatának vizsgálatakor, származási nyelvi oktatásának elemzésekor pontos, jól körülhatárolt fogalmakat kell használnunk, melyekkel később az oktatáspolitikai színtereire léphetünk. A *származási nyelv* fogalmát mint nyelv- és oktatáspolitikai definíciót használom.

6. A származási nyelv oktatása

A németországi közoktatás nyelve a német nyelv. Most tekintsünk el a magániskolától, két vagy többnyelvű oktatási intézményektől, ahol az oktatás nyelve a német mellett lehet például angol, francia vagy őshonos kisebbségi nyelv. Németországban nincs magyar nyelvű közoktatás.

Annál a kijelentésnél maradván, hogy a németországi közoktatás nyelve a német, megállapíthatjuk, hogy a Németországban élő magyar származású tanulók iskolanyelve a német nyelv. Az oktatás nyelvét követi az első, a második stb. idegen nyelv. A német oktatási rendszerben több bevándorló nemzet elismertette már *származási nyelvét*. Van olyan általános iskola, ahol a nagyobb tanulólétszám miatt a *származási nyelv* mint iskolai tantárgy is szerepel. Általában azonban iskolán kívüli oktatási formáról beszélhetünk, amikor is a délutáni vagy hétvégi oktatás értékelése bekerülhet a német bizonyítvány „megjegyzések” rovatába. Ahhoz, hogy „teljes jogú” oktatási tantárgyként szerepeljünk, mindenekelőtt egy – az anyaország által is hitelesített – tantervre van szükség. Egynemely nemzet *származási nyelvéhez* idegen nyelvi tantervet írt, megint mások második nyelvit. A nyilvánosságban, azaz a német oktatáspolitikában jelen lévő kevés számú származási nyelvi (második nyelvi, idegen nyelvi) tanterv nyelvenként eltérő, az egyes tartományokban az adott nyelven belül is különbözőek lehetnek.

A *magyar mint származási nyelv* oktatása Németországban különböző kulturális egyesületekben, esetleg magánlakásokon folyik a közoktatáson túl. A magyar nyelv a magyar származású tanulók számára semmiképpen nem idegen nyelv, bárhol is helyezkedjenek el. A *magyar mint származási nyelv* tanításakor nem állíthatjuk követelményként a magyar nyelv – az életkornak megfelelő – teljes ismeretét. Feltételként kell azonban szabnunk a magyar nyelvi kompetencia meglétét. A magyar kulturális és nyelvi kompetencia fejlesztését a magyar kulturális ismeretek integrációjával (nyelvtani, irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti, földrajzi ismeretek) látom megvalósíthatónak. Más oldalról megközelítve: a magyar nyelvi ismereteket a magyar kulturális ismeretek egy kánonjával fejlesztjük.

A magyar nyelvet értékékként kell a magyar származású gyermekek, tanulók elé állítanunk. Ebben elsősorban a szülőknél van meghatározó feladata. Emellett természetesen a magyar nyelvű bölcsődét, óvodát és iskolát vezető pedagógusoknak. Célunk a magyar nyelvi és kulturális gyökerek megőrzése, melyhez elsődleges feladatunk a magyar–német stabil kétnyelvűség fenntartása. A német nyelvi többségi környezetben a *magyart mint származási nyelvet* annak tudatos fejlesztésével, ápolásával tudjuk megőrizni.

Magyarságunkat, így a magyar nyelvet Európa és a világ kulturális szivárványában kötelességünk óvni és fenntartani Magyarország határain túl is. Hogy a következő magyar nyelv éve alkalmából is beszélhessünk a *magyarról mint származási nyelvről*.

Irodalom

- A magyar nyelv éve 2009.* <http://www.magarynyelveve.hu/>
- Bartha Csilla 2005. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Giay Béla 2006. A magyar mint idegen nyelv fogalma. In: Hegedűs Rita, Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar Nyelvmester. A magyar mint idegen nyelvi és hungarológiai alapismeretek.* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 67–72.
- Illés-Molnár Márta 2009. Minden Anyanyelv származási nyelv, de nem minden származási nyelv anyanyelv. Gondolatok a németországi magyarság (anya)nyelv-pedagógiájához. *Anyanyelv-pedagógia* 3. <http://www.anyanyelvpedagogia.hu/cikkek.php?id=191>
- Nádor Orsolya 2007. Az anyanyelv-oktatás és az identitás megőrzésének lehetőségei a nyugati szórványban. *Nyelvünk és Kultúránk* 149: 32–48.
- Sku[n]tnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek.* Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Stölting-Richert, Wilfried 1988. Migration und Sprache (*Migration and Language*). In: Ammon, Ulrich–Dittmar, Norbert–Mattheier, Klaus J. (eds.): *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. (Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society 2.)*. de Gruyter, Halbbde, Berlin/New York. 1564–1574.
- Szili Katalin 2008. *Magyar mint idegen – magyar mint származási nyelv oktatás* (előadás). A „Magyar mint Származási Nyelv Tanterv” alapjai konferencia. A Magyar Köztársaság Stuttgarter Kulturális Intézete, 2008. 06. 22.